

תקציר

מבנה הוויתור הוא אחד האמצעים לביטוי אופיו
הדיאלוגי של טקסט הטיעון, ויש לו חשיבות רבה
בתהליך השכנוע. יחידה זו עוסקת במבנה הוויתור
בהקשרים טקסטואליים ולשוניים מגוונים.

למרות הכול

יחידת הוראה על הוויתור

המפמ"ר: תומר בוזמן

כתיבה: ד"ר עליזה עמיר, ד"ר הלה אתקין, ענבל גורן, מרים רבינוביץ

ייעוץ אקדמי: ד"ר עליזה עמיר, ד"ר הלה אתקין

מבוא

מטרות היחידה

- להכיר את ההיבטים התחביריים והלקסיקליים של מבנה הוויתור.
- להתוודע לתפקידו של מבנה הוויתור בטיעון.
- לעמוד על אופיו הדיאלוגי של הוויתור.
- לבדוק את מבנה הוויתור בכתיבתם של התלמידים

רציונל

מבנה הוויתור הוא אחד האמצעים לביטוי אופיו הדיאלוגי של טקסט הטיעון, ויש לו חשיבות רבה בתהליך השכנוע (לבנת, תשס"ז; עמיר ואתקין 2014). באמצעות מבנה זה אפשר להציג טענות נגד ולדחותן באופן מלא או חלקי. זאת ועוד ביטויי הוויתור משמשים לביטוי של סתירה בין ציפייה הגיונית לבין המצב במציאות. לא ייפלא אפוא כי תלמידים רבים מתקשים בהבנת מבנה הוויתור, ועל כן נתלים בשינון סימני החיצוניים, היינו מילות הקישור המיוחדות לו ('למרות', 'אף על פי ש', 'עם זאת' וכד'). סלע (תשס"ג) עומד במאמרו על גורמי הקושי המיוחדים להוראתו של מבנה זה.

ביחידה זו אנו מציעים להתבונן במבנה הוויתור מנקודת מבט פונקציונלית ופרגמטית. במהלכה התלמיד מתחקה אחר תפקידו של מבנה הוויתור בהקשרים שונים. היחידה שוזרת בין הידע התחבירי לבין הבנה ולהבעה ומדגישה את תרומתו של הוויתור הן לקריאה הן לכתיבה (בעיקר של טקסט טיעון). המורה יכול לבחור את כל הפעילויות או את חלקן ולשלבן בשיעוריו. בסוף היחידה הפנינו לספרי לימוד של בית הספר לתלמידי חו"ל שבאוניברסיטה העברית בירושלים. בספרים אלה תוכלו למצוא דרכים מגוונות לתרגול הקשרים הלוגיים ולשימושים השונים בהם.

הצלמיות (אייקונים) המופיעות ביחידה זו:

חומרים לתלקיט:

דיון במליאת הכיתה:

הערות למורה:

עבודה בקבוצות:

עבודה בזוגות:

עבודה אישית:

הציר האורייני (הבנה והבעה)

- העמקת העיסוק בטקסט הטיעון
- הבנת תפקידו הארגומנטטיבי של קשר הוויתור
- הבחנה בטענות הנגד שבטקסט ובהפרכתן
- הבנה מעמיקה של אופיו הדיאלוגי של הטקסט באמצעות זיהוי הוויתור
- עמידה על מטרות השכנוע של מבנה הוויתור

הציר הלשוני

- זיהוי מבני הוויתור בטקסט

- תרגילי שיבוץ והשלמה של מילות ויתור
- חשיפה למגוון עשיר של ביטויי ויתור

תקשוב

- חיפוש ברשת

עקרונות של למידה משמעותית

- למידה בשיטת הגילוי והחקר
- הדגשת ההיבטים השימושיים של הידע הלשוני ויישומם (רלוונטיות)
- למידה חווייתית באמצעות שירים מוכרים
- סביבות למידה מגוונות

פעילות 1

האזן לשיר "מרוב אהבה" וענה על השאלות.

קישור לשיר: <https://www.youtube.com/watch?v=TP4AVOijtao>

(אפשר למצוא את מילות השיר באתר "שירונט")

- מהי מילת הקישור שיכולה להמיר את המילה **ורק** בפזמון השיר?
- מהי תרומתה של המילה **ורק** לתיאור תחושותיו של כותב השיר?

 למורה: יוסי הנאי הקליט את השיר במספר ביצועים. באחד מהם הוא המיר את המילה **ורק** באפל. כמו כן יש מי שביצע להמיר את המילה **ורק** במילה **ואילו**. מומלץ לדון בחלופה זו ובהשפעתה על הפרשנות לשיר.

פעילות 3

א. לפניכם התחלה של משפט¹ ובעקבותיו שלוש השלמות שרק אחת מהן מתאימה. בחרו בהשלמה המתאימה ונמקו את הבחירה.

ב. למרות הקלות של העברת המידע ב- WhatsApp -

- צריך לעצור ידיעות מסוימות ולא להעבירן הלאה.
- צריך להעביר את הידיעות שמגיעות אלינו בתפוצה רחבה עד כמה שאפשר.
- רבים מעדיפים להשתמש בתקשורת זו.

ג. אף על פי ש- WhatsApp היא האפליקציה הרווחת היום -

- אנשים רבים נטשו את הפייסבוק.
- אנשים רבים לא נטשו את העברת המסרונים הרגילה.
- בני הנוער מעדיפים רק את WhatsApp.

ד. השלימו את המשפטים שלפניכם.

- אני מעדיף את WhatsApp כי _____
- אני מעדיף את WhatsApp , אף על פי כן _____
- אני מעדיף את WhatsApp חרף _____
- אני מעדיף את WhatsApp אף על פי ש _____

ה. אף על פי שאין עוררין על חשיבותה של העברית, התכרסם מאוד מעמדה בשני העשורים האחרונים. (עקרונות לחוק העברית, שביט, ז', הארץ, 15.4.2002)

- הסבירו את המשפט במילים שלכם.
- העתיקו מן המשפט את הצירוף המבטא ויתור.
- המירו את המשפט למשפט אחר הכולל את המילה **למרות זאת** מבלי לפגוע במשמעות המשפט. אילו שינויים נדרשתם לבצע בעת ההמרה?

 למורה: מומלץ להתנסות בתרז'יט נוספים בכיתה. כמו כן אפשר לצמוד אל ההכנה שבין ויתור לסיבה.

אין חובה לשלוט בכל סוגי המשפטים כדי להצליח במיצוץ המטלה. עם זאת את תלמידים כבר למדו לנתח מבחינה תחבירית, אפשר להוסיף לכל סוגי מטלות ניתוח של התשובה הנכונה.

¹ המשפטים בתרגול הם מהמאמר "הצצה לצד הישראלי והאינטימי של WhatsApp", אהרוני, א', גלובס, 5.3.2014

פעילות 4: הבנת תרומתן של מילות הוויתור לטקסט

ניתוח המאמר פני הלשון כפני הדור מבחינת מבני הוויתור שבו

פעילות אישית

קראו את המאמר פני הלשון כפני הדור, וענו על השאלות שלפניכם.

פני הלשון כפני הדור

מעובד על פי שורצולד (רודריג) א' 2005 פנים 33 עמ' 4-14

מאמר זה מחבר בין היבטי החברה להיבטי הלשון העברית. בכוונתי להראות שהשינויים בעברית של זמננו נובעים מן המגמות המשתלטות על החברה הישראלית כיום. אתמקד בכמה שינויים חברתיים שיש להם נגיעה לשימוש בלשון העברית היום.²

תרבות זרה - מאז ומתמיד היו לעברית מגעים עם לשונות אחרות והיא הושפעה מהן, אבל ההתבטלות העצמית של דוברי עברית כיום מפני האנגלית היא המיוחדת. השפעת האנגלית באה בגלים: בעברית של תקופת המנדט הייתה השפעת־מה לאנגלית הבריטית, אבל היא הוגבלה למונחי צבא ותחבורה. מאז שנות השבעים החלה חודרת לעברית השפעה של האנגלית האמריקנית בשל מעמד היוקרה שארצות הברית נהנית ממנו בישראל. השפעת התרבות הזרה מתגלה היום בעיקר בשימוש באנגלית, בכל תחומי החיים, והיא קשורה לתהליך הגלובליזציה³ שעובר העולם המערבי. העולם האקדמי שטוף בכך: כינוסים מתקיימים בישראל, כל משתתפיהם ישראלים, אך לשון ההרצאות בהם היא אנגלית; זמרים ישראלים ששפת אמם עברית שרים באנגלית ומפיקים את תקליטיהם בישראל בלועזית; דוברי עברית, שאינם מסוגלים לנסח משפט אנגלי שלם או להבין טקסט אנגלי כתוב או דבור בלא תרגום, משלבים בלשונם ביטויים באנגלית, כאילו אין בעברית מילים מקבילות להם, וכאילו הביטויים האלה יוסיפו להם יוקרה.

אלימות - החברה הישראלית היום היא חברה אלימה, והגילויים לכך רבים ביותר. די לפתוח את דפי החדשות בכל עיתון כדי לגלות מה הם פני החברה. האלימות מתגלה בפיגועי טרור, בתאונות דרכים, ברציחות ועוד. האלימות מתגלה בלשון הסלנג בשימוש בביטויים כמו מרביץ ארוחה, שובר קופות, פצצה, פגז, מכסח. ביטויים אלה חודרים גם אל השפה הלא־נמוכה. בעיתון אפשר למצוא משפטים, כגון "מפקד ספג ביקורת קשה על... והוא משיב מלחמה להוכחת חפותו" (מעריב, 52/5/5002). במרוצת הזמן אנחנו מתרגלים אל האלימות, והיא משפיעה גם על דרכי התבטאויותינו.

חילון⁴ - למחיי הלשון העברית היה רקע יהודי דתי. למרות מרידתם של רבים מהם בבחרותם בכל הקשור למסורת היהודית, היה לעברית של המקורות שלמדו בילדותם משקל רב. הם

² במאמר המקורי הכותבת מונה עשרה גורמים שונים.

³ גלובליזציה — מעבר מפעילות כלכלית ותרבותית בגבולותיה של מדינה אחת לפעילות החוץ גבולות ומדינות.

⁴ חילון — הפיכת דבר לחילוני, ניתוקו מזיקתו לדת או לצד אחר של קדושה.

בחרו בלשון המקרא ולא בלשון הגמרא כדגם לעברית המתחדשת, אבל בשינויים מסוימים שהתאימו למערכת ההגייה ולתחביר של הלשונות המוכרות להם. מאז קום המדינה החברה הישראלית עוברת תהליכי חילון מובהקים. בשנות החמישים ובראשית שנות השישים של המאה ה-20 למדו כל ילדי ישראל את הסיפור המקראי בשלמותו, שירות מקראיות נלמדו בעל פה, וקטעים שלמים אחרים היו ידועים לכל ילד בישראל. מסכת אבות מן המשנה נלמדה בכל בתי הספר. אולם מאמצע שנות השישים ואילך נחשפו הילדים בבתי הספר הלא־דתיים רק לחלק מסיפורי המקרא, השינון פחת והלך, ולימודי הגמרא הוסרו מבתי הספר האלה. כתוצאה מכך פחת גם הידע של אוצר המילים מן המקורות. אוצר המילים העשיר של העברית נדחק לקרן זוית יחד עם מטעני המשמעות שהמילים נושאות. לבני הארבעים ויותר יש היום אוצר מילים גדול יותר מן המקורות משיש לצעירים מהם, והדברים ניכרים בכתיבתם ובדיבורם של אלו ואלו.

תפיסת תרבות - נוהג הוא בעולם שאדם מתאים את עצמו לנסיבות השונות. אין אדם הולך להתרחץ בחוף הים בחליפה, ואין אדם מסתובב ברחובות עירו בחלוק אמבטיה. אין אוכלים בשעת השמעת קונצרט באולם קונצרטים, אבל מותר לאכול בקונצרט בפארק פתוח. מנהגים כאלה שייכים לתפיסת התרבות של החברה. הוא הדין בלשון. בכל חברה יש הבדל ברור בין לשון הספרות לבין הלשון המדוברת. במהלך השנים השתנתה לשון הספרות בישראל מסגנון גבוה בראשית שנותיה של המדינה לסגנון דיבורי יותר. היום לשון הספרות מתקרבת אל לשון הדיבור, וכך מיטשטשת תפיסת התרבות. ההוכחה הניצחת לשינויים שעוברת הלשון היא העיבודים המחודשים לספרים שנכתבו בעבר הלא־רחוק. הקוראים החדשים של יצירות ספרות בנות ארבעים וחמישים שנה ויותר חשים זרות וניפור כלפיהן. עם עגנון קשה להתמודד בגלל סגנונו הקרוב אל המקורות - והרי את המקורות רוב הציבור אינו מכיר. גם את ספרי הילדים משכתבים כדי שיובנו לדור הצעיר. התוצאה היא שהמשתמשים בלשון היום אינם מבחינים עוד הבחנה חדה בין סוגייה השונים של הלשון, בין לשון כתובה ללשון דיבורה. נראה כאילו הם לובשים מכנסי ג'ינס וחולצות טריקו בכל הנסיבות.

רשלנות - כיום דוברים רבים אינם טורחים לגוון את הלשון ולהשתמש בחלופות הולמות בשל רשלנות. למשל הם מרבים להשתמש ב"יש מצב" או "אין מצב" במקום באפשר/איאפשר, יכול/לא יכול, ייתכן/לא ייתכן, כדאי/לא כדאי ועוד. רשלנות זו כרוכה בשטחיות, ביחס מזלזל ובאינכונות לקבל אחריות. דיבור מוקפד נתפס אצל רבים כהתנשאות. אנשים מתייחסים בבוז אל המקפידים בלשונם, כאילו הייתה לשונם לשון יהירה, מיותרת, לא עכשווית. אמנם אין צורך להרבות במליצות ובניבים מיוחדים, העלולים להסיט את הנמען מן התוכן של דברי המוען, ולהסב את תשומת לבו אל הצורה, ברם יש גם הבדל בין שימוש לשוני נמוך לבין שימוש לשוני שאינו מליצי. גם אופן הדיבור של חברי כנסת ואנשי ציבור אינו רהוט כבעבר. אז הפגינו אנשי ציבור ופוליטיקאים יחס של כבוד אל השפה באופן השימוש שלהם בה. יחס זה אינו ניכר היום בדיבורם של נותני הטון בציבור (חברי כנסת, אמנים, עיתונאים, שדרי רדיו וטלוויזיה ועוד).

כל השינויים החברתיים האלה חוברים יחד ומעמידים את העברית בצורתה היום. אמנם אין לשון שאינה משתנה במרוצת הזמן, אבל התהליכים החברתיים המתרחשים בחברה הישראלית בקצב מהיר כל כך, שומטים את "קרקע העבריות" של השפה, ועל כך יש להצר. אכן "פני הלשון כפני הדור".

 פעילות אישית או בזוגות

- א. מהי טענת הכותבת?
- ב. המאמר מחולק לפסקות. בכל פסקה יש מילה או צירוף מודגשים. מה תפקידן של המילים המודגשות, ומה מטרת הדגשתן?
- ג. במאמר זה מופיעות מילות ויתור רבות. בדקו את שכחותן של מילות הויתור בטקסט. לשם כך סמנו בו את ביטויי הויתור **אבל, אך, למרות, למרות זאת, אולם, ברם**. (שימו לב מומלץ למצוא את המילים באמצעות הסמליל "חפש" המופיע בסרגל הכלים.

חפש

- איזו מילה מבין מילות הויתור היא השכיחה ביותר במאמר זה?
- לגבי המילים שבדקתם בפעילות 2, השוו בין ממצאי החקר של פעילות 2 לבין הממצאים בפעילות זו. לאיזו מסקנה הגעתם?

 דיון במליאה

מהי מטרת השימוש במבני הויתור במאמר?

- **חומרים לתלמיט**
 - תשובות לשאלות על המאמר
 - ממצאי החיפוש בגוגל ובמאמר

פעילות 5

תחביר בשירות הכתיבה

א. מטלת כתיבה

ברשות השידור⁵ הוחלט להתייחס בחומרה לשירים שיש בהם שיבושי לשון, כמו טעויות בשם המספר ושיבושים בהגייה של מילים. לפיכך הוצע שכל שיר חדש שיהיו בו שגיאות בעברית יוחזר ליוצר כדי שיתקנו. יש המתנגדים לכך בטענה כי אין להתערב בביטוי האישי והאמנותי של היוצר, גם אם יש ביצירתו שיבושי לשון. כתבו מאמר טיעון, ובו הציגו עמדה ברורה כלפי ההצעה של תחנת הרדיו להחזיר ליוצר את שיריו המשובשים מבחינת הלשון. נמקו את דבריכם, והתייחסו גם לטענות מנוגדות.

ב. בעקבות הכתיבה יבחן כל תלמיד את הימצאותן של מילות הוויתור בטקסט שכתב ויתייחס לשאלות האלה:

- האם השתמשת במילות ויתור, אם כן – באילו?
- מה הייתה השכיחות (כמה פעמים הופיעה כל מילת ויתור) של כל אחת מן המילים? (אם הקלדת את חיבורך תוכל לבדוק זאת באמצעות פקודת ה"חפש").
- האם היה גיוון בטקסט מבחינת השימוש?
- העתיק מן הטקסט שלך משפט אחד לכל אחת ממילות הוויתור.
- לגבי כל משפט בדוק אם מילת הקישור מתאימה, ומה הייתה תרומתה לכתיבה.

• **למורה:** פעילות זו נוצרה לקשר בין הוראת התחביר לבין הכתיבה של התלמידים. אט אט בטקסט שכתב תלמיד מסוים אין כאלף מילות ויתור, מומלץ לבדוק מה הסיבה. ייתכן כי וי"ו החיבור שימשה גם במשפחות הלועזיות של ויתור; ייתכן שמחנינה רצונית לא הייתה התייחסות שגיאה שמוע במילות ויתור.

- **חומרים לתלמיד**
- הטקסט שכתב התלמיד
- הפעילות על מילות הוויתור

⁵ כתובת האתר במרשתת: <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=788947>

פעילות 6

תפקידה הפרגמטי של אבל

צפו בסרטון שלפניכם⁶

- א. "עיקר המסר נמצא אחרי המילה אבל". כיצד מתבטאת בסרטון קביעה זו? הסבירו והדגימו.
- ב. הביאו דוגמאות נוספות לקביעה זו באמצעות סיטואציות המוכרות לכם.
- ג. הסבירו כיצד תובנה זו עשויה לשרת אתכם בקריאה ובכתיבה.

• חומרים לתלמידי

טקסט כתוב המתייחס לשאלה: כיצד הפעילויות ביחידה זו עשויות לשרת אתכם בקריאה ובכתיבה.

ביבליוגרפיה

אזר, מ' (תשנ"ט). על הוויתור בעברית בת זמננו, בתוך: ש' שרביט (עורך) **מחקרים בלשון העברית העתיקה והחדשה**, רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 285-303.

אלון, ע' (2006). תחביר פונקציונאלי, **הטקסט הכתוב בעברית בת-ימינו**, 91-138.

אלון, ע' וגולדברג, ד' (תשע"ב). מילות ניגוד, עימות ווויתור בעברית בת ימינו, **בלשנות עברית 66** עמ' 7-21.

לבנת, ז' (תשע"א). **הרטוריקה של המאמר המדעי**, רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.

לבנת, ז' (תשס"ז). ארגומנטציה בשיח המדעי: תפקידם של מבני ויתור, **חלקת לשון 37-38**, עמ' 75-84.

סלע, מ' (תשס"ג). תיאור הוויתור והוראתו – היבטים סמנטיים-פרגמטיים, **איגרת מידע נ'**, עמ' 67-72.

עמיר, ע' וה' אתקין (2014). דיאלוגיות בכתיבת טיעון של תלמידים, דפים 57, עמ' 37-45.

ספרי לימוד לעולים ברמות הגבוהות⁷

בליבוים, ר' (1995). **תחביר +** - תחביר פונקציונאלי למורים לעברית ולתלמידים מתקדמים, ירושלים: אקדמון.

ברס, נ' וא' דלשד (תשס"ג). **תחביר למתקדמים**, ירושלים: אקדמון, האוניברסיטה העברית.

לנצברג, ג' (2007). **תחביר משולב**, ירושלים: אקדמון, האוניברסיטה העברית.

⁶ הסרטון פורסם בתאריך 29 במרץ 2014 על ידי תלמידי מגמת ניו מדיה מקריית החינוך השש-שנתית ע"ש יגאל אלון בסרטון "שונה אבל שווה" במסגרת "האחר הוא אני": <https://www.youtube.com/watch?v=XoWWCvphtWE>

⁷ הספרים הללו הובאו כאן כדי להציע רעיונות לדרכי תשאול פונקציונליות.